

Kapronczay Katalin – Magyar László András

A Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár gyűjteményének története

Az 1830-as években Pest–Buda–Óbuda hármias városa sebesen fejlődött: a három város ekkorra már gyakorlatilag összeolvadt, lakossága elérte a 150.000 főt. Különösen Pest gyarapodott gyors ütemben. 1830 és 1850 között a polgári léthez szükséges intézményekkel, magyar és német színházzal, vigadóval, szállodákkal, gyárakkal, fürdők sokaságával, a Duna-parti elegáns épületsorral és egy Clark Adam által épített kőhíddal is gazdagodott. Sorra jelentek meg a napilapok, megindult a rendszeres kulturális élet. A nagyszámú és egyre módosabb lakosság¹ egyre több értelmiségit, köztük orvost és sebészt foglalkoztattott.² A szabadfoglalkozású, viszonylag jómódú, képzett és világlátott orvosok különösen fogékonyak bizonyultak a változásokra. Nem csoda, ha az újonnan születő társaságok egyikét éppen orvosok hozták létre 1837-ben, Budapesti Királyi Orvosegyesület (latin változatban: Societas Medicorum Pestiensium et Budensium) néven.³ (A könyvtár pecsétjének felirata e latin szöveg rövidített változata lett: Societas Medicor. Pestien. et Budens.) A társaságot 16 gyakorló orvos részvételével⁴ alapította meg Mokossinyi Mihály doktor Alsó Dunasor 50. szám alatti pesti lakásán. Az egyesület első elnöke Szuhány Márton (1792–1841) orvos lett. A tagdíj évi 12 forint volt, amit havi részletekben kellett befizetni.

„A gyakorló orvosok pesti tudományos egyesülete”,⁵ vagyis az Orvosegyesület célja, alapító okirata szerint „a tudomány és a kartársiasság ápolása, önmagunk továbbképzése” volt. Bár a Helytartótanácsához felterjesztett alapszabályokat, és ennek függvényében a működés hivatalos engedélyét csak 1842-ben kapták meg, a munkát már 1837-ben elkezdték. 1837. november 4-től színvonalas előadásokat, betegbemutatókat tartottak, és néhány

1 1837-ben Pestnek 86 000, Budának 35 000 lakosa volt. SALACZ–KORBULY 1938. 92.

2 Az 1830-as években az orvosok száma Pesten nagyjából 100, Budán 20 lehetett, vagyis 1000 emberre jutott egy orvos. (SALACZ–KORBULY 1938. 92.). Az első hivatalos statisztika jóval későbbi: 1858-ban Pesten azonban még mindig csak 197 orvosdoktor, Budán pedig 21 működött. LINZBAUER 1859. 310–311.

3 A név azért érdekes, mert a három várost hivatalosan csak 1873-tól egyesítették és nevezték Budapestnek. Az Orvosegyesület a 18. századi magyarországi társágalapítási tervek nyomán a reformkor kedvező viszonyai között jött létre. Természetesen számos külhoni tudós társaság, köztük a kizárólag orvosi jellegű egyesületek is, modell értékűek voltak: a legrégebbi Academia Naturae Curiosorum – Schweinfurt (1652), Academie Royal de Chirurgie – Párizs (1731), Societé Royal de Médecine – Párizs (1766), Royal Medical Society – London (1737), Academie de Médecine – Párizs (1820), Royal Society of Medicin – London (1805), Medizinisch-Chirurgische Gesellschaft – Berlin (1810), a Versammlung der deutscher Naturforscher und Ärzte – Jéna (1822) stb. A magyar orvosok leginkább a német társaságokat ismerték, látogatták előadásait, tagjaik, tiszteleti tagjaik voltak.

4 Az alapító orvosok: Eckstein Frigyes, Szuhány Márton, Jankovich Antal, Cziegler József, Christen Kristóf, Frankl Illés, Gross Fülöp, Jacobovich Antal, Jacobovich Fülöp, Mokossinyi Mihály, Piskovich János, Rechnitz János, Saphir Zsigmond, Schmid János, Szkall Ferenc, Tessényi Zsigmond. Valamennyien „gyakorló orvosok” voltak, egyetemi tisztséget egyikük sem viselt, Eckstein Frigyeset megtisztelő kivételként 1844-ben – mint „az orvosi kar külső tagját” – választották az orvoskar dékánjává. Az egyetemi tanárok csak az idő múltával – a működés hivatalos engedélyeztetésével és a színvonalas tudományos tevékenység elismertté válásával – csatlakoztak az Orvosegyesülethez. 1843-ban tört meg a jég, és egyszerre három egyetemi tanárt is felvettek a tagok közé: Balassa Jánost (1814–1868), Rupp Nepomuk Jánost (1808–1881) és Sauer Ignácot (1801–1863). Ezzel mintegy feloldódott az „ősellentét” a gyakorló orvosok és az egyetemi professzorok között.

5 „*fine condendae Societatis litterariae Pesthiensis medicorum practicatorum*” – olvasható az alapításról szóló eredeti beszámolóban. SALACZ–KORBULY 1938. 86.

folyóirat előfizetésével és könyvek beszerzésével megindult az egyesület saját könyvtárának szervezése is.⁶ Az alapszabály ugyanis az egyesület fontos feladataként jelölte meg a könyvtár és az olvasóterem létrehozását.⁷

Megjegyzésre méltó, hogy „papírforma szerint” nem ez volt az első fővárosi orvosi könyvtár, hiszen az orvoskar könyvtára már 1828 óta fennállt. A néhány száz kötetet tartalmazó professzori könyvtár Schordann Zsigmond (1794–1862) élettan-professzor lakásán volt elhelyezve. A könyvek használata hosszú évekig csak néhány kivételezett tanár privilégiuma volt, mivel Schordann ritka mogorva és barátságtalan természetéről volt ismert, 1860-ban költöztették át a gyűjteményt az egyetem Hatvani utcai épületébe, ahol az első könyvtárnok Semmelweis Ignác lett. Azok, akik nem voltak egyetemi előadók, vagy egyetemi hallgatók, még ekkor sem használhatták a könyvtárat.

Az orvosegyesületi könyvtár alapját az előfizetett folyóiratok képezték, amelyeket „*egy thecában szolgálónő vitt a tagokhoz olvasásra*”.⁸ Igen szerény keretek között megindult a könyvek beszerzése is. Az egyesület által bérelt szobákban nem csak az egyesületi élet zajlott, hanem a könyvtár anyagát is tárolták, sőt az egyikben délután 3–8-ig olvasni is lehetett. A könyvtár használati díja negyedévenként 30 krajcár volt.⁹ A működés első éveiben – 1839 és 1842 között – még olyan kicsi volt a gyűjtemény, hogy Mokossinyi Mihály orvosdoktor és szülész-mester a pénztárosi feladatok mellett a könyvtárosi teendőket is el tudta látni.¹⁰ A könyvtáros személyét illetően az alapszabály a következőket fogalmazta meg: „*Az olvasásra szolgáló könyvgyűjtemény elrendezése a könyvtárnokra bízatik, ki szinte a választmányi tagok sorából jelöltetik ki*”.¹¹ Ez a szabály 1842-től lépett életbe. Így érthető, hogy az egyesület könyvtárnokai – mindannyian az egyesület tagjai, komoly megbecsülésnek örvendő orvosok – a későbbi évtizedekben is csupán lelkesedésből, a gyógyító tevékenységük mellett megmaradt idejükben végezték a feldolgozó és adminisztratív munkát. Az egyesület éves közgyűlésének jegyzőkönyvét, az első magyar orvosi folyóirat, az *Orvosi Tár* rendszeresen közölte. Ebben a jegyzőkönyvben mindig megemlézték, hogy ki milyen művekkel ajándékozta meg a könyvtárat. 1842-ben hozták nyilvánosságra a határozatot, mely szerint „*az orvostudományi hírlapok eddigi céliránytalan keringése helyett olvasda (lectorium) alapíttassék*”, mivel addig a tagok kézzől kézre adták a kiadványokat.

A könyvtár első és legjelentősebb gyarapítását a Bécsben élő Stessel Lajos (1794–1888) orvos adománya indította el. Stessel Bécsben járt iskolába, az egyetemet is itt végezte, 1824-től 1848-ig itt praktizált. Az 1848-as forradalomban való részvételéért a

---

⁶ SALACZ 1938.

⁷ SALACZ–KORBULY 1938. 70.

⁸ Az előfizetett folyóiratok a következők voltak: *Sachs Medizinischer Almanach*, *Analekten der Chirurgie von Blasius*, *Analekten der Frauenkrankheiten*, *Analekten der Kinderkrankheiten von Riecke*, *Hufeland's Bibliothek*, *Centralzeitung von Sachs*, *Gazette Médicale, Paris*, *Österreichische Jahrbücher von Schmidt*, *Jahrbücher der Staatsarzneikunde von Wildberg*, *Hufeland's Journal*, *Blätter für Psychiatrie von Friedrich*, *Casper's Wochenschrift*, *Zeitschrift für Geburtskunde von Busch*, *Zeitschrift für Medizin von Dieffenbach*, *Analekten der specialen Pathologie und Therapie*, *Bibliothek medicinischer Vorlesungen des Auslandes*. Lásd: SALACZ–KORBULY 1938. 105. A német nyelvű lapok túlsúlya avval magyarázható, hogy az Egyesület tagjainak zöme is német anyanyelvű volt.

⁹ SALACZ–KORBULY 1938. 105.

¹⁰ Mokossinyi volt a tulajdonosa annak a lakásnak, ahol a társaság megalakult, és ahol a könyveket, folyóiratokat eredetileg őrizték.

¹¹ A Budapesti Királyi Orvosegyesület alapszabályai. Pest, 1842. BKO ALAPSZABÁLY 1894.

kufsteini börtönben ült. Szabadulása után Magyarországra költözött, és tápiószelei birtokán élt haláláig. Stessel 1840. október 11-i levelében bejelentette, hogy 1500 kötetes magánkönyvtárát mint „*a létesítendő könyvtár alapkövét*” felajánlja az egyesületnek.¹² A szállítás költségeit is magára vállalta. 1842 novemberében végül 2500 kötet szakkönyvet és könyvritkaságot szállíttatott Pestre, sőt, 1843-ban 100 forintos könyvtárfejlesztési alapítványt is tett. Jutalmul az egyesület levelező taggá választotta a bécsi magyar orvost, és javaslatot tettek, hogy a könyvtárát is róla nevezzék el.¹³

Az 1840-es évektől a könyvtár rendszeresen vásárolt könyveket, amelyek a legkorszerűbb szakirodalmi színvonalat képviselték. A szerzeményezés biztos forrása volt, hogy a tagok megjelent munkáiknak egy-egy példányával megajándékozták a könyvtárát, hasonlóan a hazai kiadókhöz (pl. a tevékenységét 1863-ban elkezdő Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat). A könyvtár működését, a regisztrációt, a vásárlásokat és a kölcsönzést évente külön bizottság ellenőrizte. A könyvtár figyelembe vette az olvasók kéréseit, és rendszeresen tájékoztatta őket a gyarapodásról.¹⁴ A tájékozódáshoz kezdetben csak szerzői betűrendes cédulakatalógust használtak, a szakkatalógust a főkönyv pótolta. A könyvtár szabályzatát az 1870-es években Fejér Lajos, a szakkatalógust Török Lajos dolgozta ki. A nyilvántartás, a cserekapcsolatok, a beszerzés, a hagyatékok ügyének intézése 1898-tól 1944-ig Temesváry Rezsőre hárult.

A szakkatalógus beosztása a következőképpen festett:

- A. Állat-, növény- és ásványtan
- B. Mennyiség-, természet- és vegytan
- C. Bonc- és élettan
- D. Általános kór- és gyógytan, kórvegy- és kórbonctan
- E. Gyógyszertan és ásványvizek
- F. Különös kór- és gyógytan, elmegyógyászat, bőrgyógyászat és bujakórtan
- G. Sebészet, fülészet, fogászat és gégegyógyászat
- H. Szülészet-, nő- és gyermekgyógyászat
- K. Szemészet
- L. Törvényszéki orvostan, orvosi rendőrség, orvosi statisztika és egészségtan
- M. Állatgyógyászat
- N. Orvostörténet
- O. Különféle és vegyes tartalmúak
- P. Időszaki kiadványok és művek
- R. Fürdészet és orvosi tájiratok.¹⁵

¹² SALACZ–KORBULY 1938. 19.

¹³ SALACZ–KORBULY 1938. 126.

¹⁴ BKO ÉVKÖNYV 1878. 19.

¹⁵ TÖRÖK 1898.

A szakkatalógus rendszerét az 1870-es évektől folyamatosan megkísérelték átdolgozni és az egyes szakokat tovább osztani, ám 1897-ben még mindig a régi beosztás maradt érvényben: az ekkor nyomtatott szakkatalógus is ezt a rendszert követte.

1889-től nyilvántartották az ajándékozott különlenyomatokat is, sőt, elkülönítve dolgozták fel és tárolták őket.

A hagyatékoknak és cseréknek jelentős szerepük volt a gyűjtemény gyarapodásában. 1865-ben például 1100 kötet birtokába jutott a könyvtár Tóth Nepomuk János (1833–1865) kórházi főorvos tragikus halála következtében.¹⁶ 1882-ben Hirschler Ignác 647 szemészeti, 1904-ben ifj. Bókay János 290 gyermekgyógyászati művet ajándékozott a könyvtárnak. Az ajándékozók közt a magánszemélyek mellett intézmények is szerepeltek, például a Kultuszminisztérium, a Természettudományi Társulat, a drezdai Gesellschaft für Natur- und Heilkunde, a *Gyógyászat* című lap szerkesztősége stb.

Fontos vívmány volt az Orvosegylet évkönyvének rendszeres kiadása, amely egyrészt a működés részletes krónikája lett (ülésjegyzőkönyvek, pénzügyi, könyvtári és egyéb beszámolók, pályázati ügyek, fontos események stb.), továbbá az állománygyarapítás újabb módjának, a cserekapcsolatok kialakításának is eszközévé vált. Az első évkönyvet 1874-ben adták ki. Az évkönyvek német nyelvű változata (1929-től jelent meg néhány évig) az egyesület tevékenységének még szélesebb körben való ismertetését és a cserekapcsolatok lehetőségének további bővülését tette lehetővé.

Temesváry 1898-ban büszkén számolt be arról, hogy a New York Academy of Medicine rendszeres adatszolgáltatásra kérte föl a könyvtárat, illetve, hogy ez az akadémia nyomtatott jegyzékébe felvette a Budapesti Királyi Orvosegyletet, aminek következtében több amerikai társaság is rendszeresen megküldi majd kiadványait.¹⁷ 1910-ben 60 hazai és külföldi kórházzal, orvosi és egyéb tudományos egyesülettel, egyetemmel (Leiden, Bern, Königsberg, Kairó etc.) állt fenn rendszeres cserekapcsolat.¹⁸ Mindennek következtében 1914-re a könyvállomány már meghaladta a 35 000-et.¹⁹

A könyvtár nem csupán a továbbképzést szolgáló könyveket, hanem történeti értékű kiadványokat, disszertációkat, kéziratokat, hungaricumokat is igyekezett beszerezni, tovább gazdagítva a Stessel Lajos adományaként idekerült könyvritkaságok különgyűjteményét. Zömmel 16–18. századi orvosi munkák alkották a muzeális értékű gyűjteményt, köztük Gesner, Mercurialis, Ryff, Leonicensus, Gersdorff, a Bartholinusok és más korábban élt orvostudós kötetei is. Ezt a feladatot az alakítandó orvostörténeti múzeum anyagának gyűjtésével párhuzamosan végezték.

Az 1905-ös jelentés elégtétellel állapította meg, hogy „*alig jelent meg az egész világirodalom terén számottevő munka, amelyet ne szereznénk be. (...) Különös figyelemben részesítjük a tudományok újabb haladását tárgyaló nagyobb kézikönyveket, atlaszokat.*” A számadás egyben javaslatot tett arra is, hogy az egyetemi könyvtárral és a kari könyvtárakkal az egyesület hangolja össze könyvbeszerzését, szakterületenként megosztva a

---

¹⁶ Tóth hivatása gyakorlása közben, tífuszban hunyt el.

¹⁷ 1908–1909-es adatok: TÖRÖK 1898. 142.

¹⁸ 1912–1913-as adatok: TÖRÖK 1898. 491.

¹⁹ TÖRÖK 1898.; BKO DUPLUMJEGYZÉK 1913.

gyűjtőköröket.²⁰ A megvalósulás a későbbi, hálózaton belüli gyűjtőköri megosztáshoz lett volna hasonló, vagyis a javaslat modern szemléletet tükrözött. Hasonló, könyvtáros-szakmai szempontból elfogadott állományalakítási módszer lett a duplumok cseréje. Az 1900-as év körül – a nyomtatott katalógusok közreadása után – a könyvtár duplumjegyzékeit is nyomtatott formában jelentették, ennek alapján jelentős cseréket hajtottak végre más intézményekkel, pl. az orvostörténeti könyvtárral.

A könyvtár anyagának túlnyomó részét, nyelvi okokból, a német nyelvű lapok és könyvek tették ki, ám a fontosabb angol és francia nyelvű folyóiratok is olvashatók voltak itt, pl. a *Lancet*, a *Progrès Médicale*, a *Medical News*, *The Medical Times*, *Index Medicus*. 1892-ben már 92 folyóiratot szerzett be rendszeresen a könyvtár.

Az egyesület – és természetesen a könyvtár is – néhány rövidebb időszakot leszámítva, folyamatosan helyhiánnyal küszködött. A könyvtár kezdetben bérelt szobákban, különböző tagok lakásán, vagy például a Nemzeti Múzeum helyiségeiben talált otthonra. 1855-ben a Lánchíd-téren, a Pfeffer-féle házban (ma Széchenyi tér) béreltek helyiséget. A folyamatos költözködésnek 1891-ben vetettek véget, mikor megvásárolták a Szentkirályi u. 21. szám alatti épületet. Ám itt is sok gondot okozott az elhelyezés. Megesett, hogy 11 különböző szobában, külön emeleteken vagy éppen a folyosón kellett raktározni a könyveket.²¹ 1903-ban rendeződött végül házon belül a könyvtár helyzete: ekkor a 2. emeleten kézikönyvtárakat is kialakítottak, és szabályozhatták a könyvtár nyitva tartását és használatát is. A kölcsönzések, illetve a kölcsönzési nyilvántartások kezelése okozta a legsúlyosabb gondot. Noha többször is próbáltak ellenintézkedéseket tenni, 1896-ban már 50 tétel hiányát mutatta ki a leltár, és a megromlott, megcsontított kiadványok száma is magas maradt.²² A könyvtári szabályzat szerint csupán az egyesület tagjai használhatták a könyvtárat, ám igény mutatkozott az olvasói kör tágítására, ezért kültagokat is felvettek, ha valamelyik egyesületi tag ajánlotta őket. A gyakorlat azonban azt igazolta, hogy a „külsősök” visszaéltek a helyzettel, megromlalták, megcsontították, a könyveket, sőt, az állományban mutatkozó hiányokat is velük hozták összefüggésbe. Ezért a nem egyesületi tagoknak a könyvtárból való kizárását külön határozat erősítette meg 1893-ban.²³ A nyitvatartási időt szintén többször kellett szabályozni. 1879-ben például 12 és 14, illetve 17 és 19 óra közt lehetett olvasni.²⁴ Ezt a nyitvatartási időt később bővítették, így vasárnap délelőtt is néhány órára nyitva tartottak. 1905-ben a társaság orvostörténeti múzeumot is alapított, amelyet 1909-ben nyitottak meg az 1891-ben épült székház harmadik emeletén.²⁵ Ez a gyűjtemény páratlan értékeket őrzött. Szervezői nemcsak az Orvosegyesület elhunyt tagjainak emlékanyagait szerezték meg, hanem a hazai orvosi múlt felbecsülhetetlen értékű emlékeit is igyekeztek megvásárolni, begyűjteni.²⁶

20 BKO ÉVKÖNYV 1905. 171.

21 BKO ÉVKÖNYV 1888. 218.

22 BKO ÉVKÖNYV 1906. 182.

23 BKO ÉVKÖNYV 1893. 289–291.

24 BKO ÉVKÖNYV 1879. 127.

25 Az első múzeumi tárgyat még 1842-ben Eckstein Frigyes adományozta az egyesületnek, mégpedig „*egy gyilkos kaponyáját*”, amelyet frenológiai vizsgálatra szánt. De szerepelt a gyűjteményben már ekkoriban egy lenyelt és 6 hétig a bélcsatornában vándorló tallér, egy hányás által kivetett kő vagy egy új, csonttörésnél használható kötés is. SALACZ–KORBULY 1938. 131.

26 Az egyesületi szinten szerveződő hazai orvos- és gyógyszerészettörténeti múzeumügy gazdagodott

A könyvtár könyvtárosai mind „hobbiból”, ingyen végezték munkájukat. A könyvtár katalógizálását Grósz Xavér Ferenc (1812–1868) kezdte meg. Thanhoffer Lajos morfológus professzor (1843–1909) a könyvtár elrendezésében játszott fontos szerepet. Réczey Imre (1848–1913) a neves sebész a cédulakatalógust készítette el, Donáth Gyula (1849–1944) a nemzetközi hírű ideg- és elmegyógyász a folyóirat- és a különlenyomat-gyűjteményt dolgozta föl, Temesváry Rezső (1864–1944) szülész és nőgyógyász, a magyar anya- és csecsemővédelem kimagasló egyénisége pedig negyven éven át vezette a könyvtárat, és a disszertációs anyag feldolgozása mellett egy nőgyógyászati bibliográfiát is alkotott. Noha az egyesület többször is próbálkozott fizetett könyvtáros alkalmazásával, erre végül is soha nem került sor.²⁷

Az ötvenéves jubileum (1887) több szempontból is fordulatot jelentett a társaság életében. Részint ettől kezdve sorra alakultak a társaság szakmai szekciói (1896 – nőgyógyászat, ideggyógyászat, stomatológia, 1899 – otológia, bőrgyógyászat, urológia, 1902 – sebészet, 1905 – orr–fül–gégészet, 1936 – társadalomtudományok), részint pedig a tagság száma is megnövekedett, meghaladta a 800-at. Mindez a könyvtár szerzeményezési munkáját is befolyásolta.²⁸

Az Orvosegyesület könyvtárának nagy korszaka az I. világháborúval azonban lezárult. Magyarország elvesztette a világháborút és egyben területének kétharmadát, lakosságának pedig több mint felét. A Tanácsköztársaság bukása után 10 hónappal, 1920. május 20-án tartott ülésén, az egyesület 21 tagját politikai okokból kizárta, más tagok pedig elhunytak, önként léptek ki, vagy külföldre távoztak.²⁹ A társaság súlyos anyagi nehézségekkel küzdött ekkor, megszűnése is fenyegetett. Végül 1923-ban a tagok gyűjtéséből és a TEBE (Takarékpenztárak és Bankok Egyesülete) adományából 300.000 korona gyűlt össze, és ez lehetővé tette a könyvtár fenntartását is.³⁰ Az anyagi és beszerzési nehézségek ellenére az egyesület Bókay János (1920–1924), Buday Kálmán (1924–1926), Korányi Sándor (1926–1930), Tóth István (1930–1934), majd Verebely Tibor (1934–1940) elnökletével a két háború közt is tovább működött. A társaság ekkor különféle adományokból (Vajna Vilmos és Thegze Lajos hagyatéka, gyógyszergyárak adományai), illetve a tagdíjakból (évi 240 pengő)³¹ tartotta fenn magát. A társaság 100. jubileumának ünnepségeire – hosszabb idő után először – az évkönyvek új száma is megjelent.

---

a Budapesti Önkéntes Mentőegyesület Kresz Géza alapította gyűjteményével (1910) és az 1931-ben megnyílt Népegészségügyi Múzeum anyagával. A második világháború alatt (főleg Budapest ostroma idején) e gyűjtemények jelentős károkat szenvedtek. A Népegészségügyi Múzeum teljes anyaga elpusztult, a Mentőmúzeumot kifosztották, az Orvosegyesület és a Magyar Gyógyszerészeti Társaság múzeumi gyűjteményeit részben pincében tárolták, az értékesebb tárgyakat a Magyar Nemzeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum „bombabiztos” óvóhelyébe szállították.

²⁷ A főkönyvtárosok névsora a következő: Mokossy Mihály 1839–1842, Grosz Xavér Ferenc 1842–1868, Verebely József 1868–1874, Thanhoffer Lajos 1874–1875, Réczey Imre 1875–1877, Fejér Lajos 1877–1888, Donáth Gyula 1888–1894, Török Lajos 1894–1898, Temesváry Rezső 1898–1944. A könyvtárosok névsora: Györy Tibor 1902–1909, Engel Károly 1909–1912, Dalmady Zoltán 1912–1921, Balogh Ernő 1921–1926, Földes Miklós 1926–1938. Lásd: SALACZ–KORBULY 1938. 55.

²⁸ BKO ELŐADÁSOK 1938. 13–14.

²⁹ SALACZ–KORBULY 1938. 278.

³⁰ SALACZ–KORBULY 1938. 286.

³¹ Ez az összeg egy középkorú köztisztviselő havi fizetésének felelt meg.

A könyvtár is folyamatosan működött az 1920–1945 közti időben a Szentkirályi utcai épület 2. emeletén, ám továbbra is csupán a tagok számára állt rendelkezésre – az egyesületnek ekkor 960 belföldi és 150 külföldi tagja volt.³² A gazdasági helyzet nehézségei miatt ebben az időszakban kis mértékben gyarapodott csak a gyűjtemény: 25 esztendő alatt – a folyóiratokat is beszámítva – mindössze 4000 kötettel.

1944 decemberétől 1945 februárjáig Budapest súlyos harcok színterévé vált. A bombázások ugyan szerencsére nem pusztították el az egyesület gyűjteményét, ám a Szentkirályi utcai épület őrízetlenül maradt, és a háború utáni zavaros időkben számos értékes kötetet eltulajdonítottak. Az egyesület és a könyvtár működése a háború után – a tagság megfogyatkozása, halálozások, emigráció következtében – gyakorlatilag megszűnt.

A kommunista hatalomátvétellel – 1947 tavaszától – megkezdődött a hagyományos intézményrendszer átalakítása: így került sor az egészségügy teljes államosítására, a különböző orvosi érdekek- és tudományos szervezetek felszámolására, a betegbiztosítók egyesítésére is. A tudományos társaságok általában jogutód nélkül szűntek meg, értékes gyűjteményeik közgyűjteményekbe (könyvtárakba, levéltárakba és múzeumokba) kerültek. Felbecsülhetetlen értéket képviselő könyvtárak szóródtak szét, váltak semmivé. Az egészségügy területén előbb a magángyógyintézeteket államosították, majd az orvostársadalom tudományos és érdekvédelmi szervezeteit oszlatták fel, 1947-ben jelent meg az a kormányrendelet, amely betiltotta az orvosi társaságok tevékenységét, e feladatok az 1945-ben megalakult Egészségügyi Dolgozók Szabad Szakszervezetéhez kerültek át.

Az orvostársaságok vagyonáról a kommunista törvények külön nem intézkedtek. A jogutódok, illetve a feloszlattott társaságok hivatalos helyiségeit elfoglaló szervezetek tetszésük szerint bánhattak örökségükkel. A felszerelési-berendezési tárgyaknak, könyveknek, gyűjteményeknek így gyakran egyszerűen nyomuk veszett.

Már 1945 nyarától a Budapesti Királyi Orvosegyesület Szentkirályi utcai székházában kaptak működési lehetőséget az Egészségügyi Szakszervezetek különböző irodái, bár az Orvosegyesület 1947-ig hivatalosan még szintén itt működött. Az Orvosegyesület 1947-es hivatalos feloszlata után az Egészségügyi Dolgozók és Orvosok Szabad Szakszervezete a Budapest, V. kerület, Nádor utca 32. szám alatti épületbe költözött, a Szentkirályi utcai épületet pedig 1950-ben a Szovjet Orvostudományi Dokumentációs Központ vette át, így az Orvosegyesület ottmaradt könyvtára, megmaradt múzeumi anyaga, történeti levéltára végleg feleslegessé vált. Az Egészségügyi Minisztérium ezért 1951-ben felmérést készített e gyűjteményekről és arról, mit lehetne kezdeni velük ezután. A könyvtár anyaga ennek eredményeképpen az 1951. május 1-jén alapított és 1952. szeptember 27-én, Palla Ákos vezetésével megnyíló Országos Orvostörténeti Könyvtár (a mai Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár)³³ birtokába került. Ekkori kötetszáma (a folyóiratokkal együtt) kb. 50.000 volt.³⁴ Ekkortól vált tehát teljes körűen nyilvánossá e rendkívül értékes gyűjtemény.

³² SALACZ–KORBULY 1938. 5–45.

³³ A könyvtár 1956. február 1-jén költözött mai épületébe (Budapest II. Török utca 21.) addig az egykori Irgalmas Kórház, későbbi ORFI épületében, három nagyméretű helyiségben működött, könyvraktárként a kórház hajdani kápolnáját használták.

³⁴ Az eredeti orvosegyesületi könyvtár anyaga ekkorra már kibővült az egyes szerzetesrendi kórházak könyvtáraitól elvett könyvállománnyal is.

Az azóta kb. 140 ezer kötetesre gyarapodott könyvtár törzsanyagát mindmáig a Budapesti Királyi Orvosegyesület könyvtárának gyűjteménye képezi. A könyvtárat jelenleg elsősorban történészek, orvostörténészek, egyetemi, főiskolai hallgatók és nyugdíjas orvosok látogatják. A gyűjtemény az 1990-es évek elejéig tartó, éves kb. 1000–1500 tétel gyarapodását adományoknak, hagyatékoknak, cserekapcsolatoknak és vásárlásoknak köszönhető.³⁵

Az egykori Budapesti Királyi Orvosegyesület könyvtára tehát jelenleg is teljes egészében a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár birtokában van; a mai Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár valójában az egykori orvosegyesületi könyvtár, csak új néven. Ezt az intézményt jelenleg az EMMI útján az állam tartja fenn. A könyvtár 2016-ban 4 könyvtárossal működik, és épülete helyet ad a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak, a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaságnak, illetve az *Orvostörténeti Közlemények* (*Communicationes de Historia Artis Medicinae*) című többnyelvű, orvostörténeti folyóirat szerkesztőségének is. A könyvtár 1956 óta Budapest II. kerületében, a Margit hídhöz közeli Török utcában, egy néhai primadonna, Kormos (Kovaltsik) Ilona szép, kétemeletes, neobarokk villájában látogatható, és a nagyközönség számára is nyitva áll. Katalógusa az interneten a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum honlapjáról érhető el, angol nyelven is.

A könyvtár egykor az orvosi önképzés, továbbképzés támogatására jött létre. 1945 után funkciója megváltozott, már nem a kurrens orvosi, hanem az orvostörténeti képzést, kutatást igyekezett támogatni. Ám a könyvtár (és a múzeum) még az 1980-as–90-es években is szoros kapcsolatot tartott az orvosképzéssel, munkatársai oktattak az ekkor – már és még – létező Orvostörténeti Tanszéken vagy Intézetben, és a könyvtárat is számos szakdolgozatot író orvostanhallgató, illetve szakmája múltja iránt érdeklődő orvos látogatta. Sajnos az Orvostörténeti Intézet megszüntetése, vagyis 1996 óta a könyvtár kapcsolata az orvosképzéssel egyre lazább és esetlegesebb, az Orvostörténelmi Társaság tagsága pedig egyre fogy és öregszik. A mai orvostársadalmat, néhány kivételtől eltekintve, saját múltja már egyáltalán nem vagy alig érdekli, ráadásul a kutatáshoz szükséges nyelvi és történeti ismereteknek sincs birtokában.

A Budapesti Királyi Orvosegyesület könyvtárának 180 éves története, mint láttuk, szorosan összefüggött a magyar történelemmel: felemelkedése, kiépülése, virágkora, hanyatlása, majd államosítása és későbbi sorsa pontos összhangban állt és áll mindazzal, ami körülötte a világban és az országban történt és történik.

---

³⁵ A rendszerváltás óta a könyvtári gyarapodás, anyagi okokból folyamatosan csökkent, mostanra évi kb. 400 kötet a gyarapodás. A könyvtárban 1990-ben még 12 fő dolgozott, jelenleg négyen állnak a könyvtár alkalmazásában.

FORRÁSOK

- BKO ALAPSZABÁLY 1894 *A Budapesti Királyi Orvosegyesület alapszabályai.* Budapest, 1894.
- BKO DUPLUMJEGYZÉK 1913 *A Budapesti Királyi Orvosegyesület duplumainak jegyzéke.* Budapest, 1913.
- BKO ELŐADÁSOK 1938 *A Budapesti Királyi Orvosegyesület alapításának 100-ik évfordulója alkalmából tartott előadások.* Budapest, 1938.
- BKO ÉVKÖNYV *A Budapesti Királyi Orvosegyesület Évkönyve.* Budapest, 1874–1930.
- BKO JEGYZŐKÖNYV 1921 *A Budapesti Királyi Orvosegyesület üléseinek jegyzőkönyve az 1920–1921-ik évben.* Budapest, 1921.
- BKO SZABÁLYZAT 1904 *A Budapesti Királyi Orvosegyesületnek és alapítványainak szabályzatai.* Budapest, 1904.
- BKO SZÁZ ÜLÉS 1911 *A Budapesti Királyi Orvosegyesület elme és idekörtani szakosztályának száz (1896–1910) ülése.* Budapest, 1911.
- LINZBAUER 1859 LINZBAUER, Xaver Franciscus: *Statistik des Medicinal-Standes, der Kranken- und Humanitäts-Anstalten, der Mineralwässer, Bäder, Trink- und Gesundbrunnen von Ungarn.* Wien, W. Braumüller, 1859.
- SALACZ–KORBULY 1938 *A Budapesti Királyi Orvosegyesület jubiláris évkönyve 1837–1937.* Szerk. SALACZ Pál – KORBULY György. Budapest, 1938.
- SALACZ 1938 *A Budapesti Kir. Orvosegyesületben 1837–1937. években elhangzott bemutatások és előadások jegyzéke.* Összeáll. SALACZ Pál. Budapest, 1938.
- TÖRÖK 1898 *A Budapesti Királyi Orvosegyesület Könyvtárának szakkatalógusa.* Összeáll. TÖRÖK Lajos. Budapest, 1898.

IRODALOM

- BATÁRI 1973 BATÁRI Gyula: A hazai orvosi egyesületi könyvtárak, mint a szakmai tájékozódás eszközei a XIX. században. *Orvosi Hetilap*, 114. (1973):16. 944–948.
- KAPRONCZAY K. 1988 KAPRONCZAY Katalin: A Budapesti Királyi Orvosegyesület könyvtárának története. *Orvosi Hetilap*, 129. (1988):40. 2149–2151.
- KAPRONCZAY 1975 KAPRONCZAY Károly: A Budapesti Királyi Orvosegyesület Múzeuma. *Orvosi Hetilap*, 116. (1975):2 101–103.

- KAPRONCZAY 1987 KAPRONCZAY Károly: A Budapesti Királyi Orvosegyesület alapításának 150. évfordulójára. *Orvosi Hetilap* 128. (1987):8 417–419.
- KAPRONCZAY 1988 KAPRONCZAY Károly: Az Orvosegyesület szervezete és külkapcsolatai. *Orvosi Hetilap*, 129. (1988):16. 839–840.
- KAPRONCZAY 2000 KAPRONCZAY Károly: Orvostársaságok – érdekvédelem. In: *Az orvosi múlt mérföldkövei. II.* Budapest, 2000. 358–360.
- KAPRONCZAY 2014 KAPRONCZAY Károly: Az orvostörténelem hazai egyetemi oktatása. *Magyar Tudomány*, (2014):9. (<http://www.matud.iif.hu/2014/09/07.htm>) [2015.11.18.]
- KEMPLER 1976 KEMPLER, Kurt: Adatok a Budapesti Királyi Orvosegyesület alapításához. *Orvosi Hetilap*, 17. (1976):12. 730–732.

**The History of the Collection of the Semmelweis
Library for the History of Medicine, Budapest
by Katalin Kapronczay – László András Magyar
(Summary)**

Present article gives a short overview on the history of the collection of the Semmelweis Library for the History of Medicine, Budapest. This collection was established in 1837 as the library of the recently founded Budapest Royal Society of Physicians. Its aim was the promotion of the education and training of local doctors and students of medicine. The library was successfully managed and enlarged up to the WW I. In the period between the two wars however the Society had to face serious difficulties, due partly to the influence of politics, partly to constant financial problems. The library luckily survived the wartime bombings. In 1947 the Budapest Royal Society of Physicians was banned by the communist regime. Its library has been transformed into the so called National Library for History of Medicine, (later Semmelweis Library for the History of Medicine) founded in 1951 by the Ministry of Health. Since 1951 the library hasn't functioned anymore as a medical, but „only” as a medical historical collection. The collection – containing now 140 000 volumes – still exists in the frame of the Semmelweis Museum, Library and Archives, having however rather loose connections with medical education.